

CHALUPÁŘI NEVYMŘELI (A DOKONCE SI STAVÍ RODINNÉ DOMY)

„...lidé jakoby se rozkročili přes několik století najednou: zrozeni ve století dvacátém stojí jednou nohou v kosmickém, dvacátém prvním století, zatímco tou druhou, chalupnickou nohou, se opírají o devatenáctý či ještě dřívější věk doškových a šindelových střech svých pradědů... Chci jim vzdát dík, že se naučili v tichých stěnách svých staronových stavení ani ne tak odpočívat, jako spíš přemýšlet.“

František Nepil, Jak se dělá chalupa,

1984

Chalupáři, chalupářství. Svojská lidská odrůda a fenomén, který v létech československého husákovského socialismu určoval nejen tvářnost naší země, ale i jejího ducha a podstatu. Rozsah tohoto jevu byl natolik značný, že vlastně už nebyl alternativou městskému životu: spíše se dalo říci, že bydlet *jen ve městě* bylo alternativou obecnějšímu chalupářství. V pátek odpoledne se národ nasoukal do prdlavých trabantů, žigulíků či škodovének, na střešní zahrádky přikurtoval nové okapy (viz starý mládenec Louka ve Svěrákově Koljovi), do *přikrádací* kárky za auto se složily čtyři pytle cementu (to tenkrát byly dva metráky, víme) - a hurá směr Kotěhůlky, Čančovičky či Zadní Lhota pod Předním vrchem (na Slovensku směr Kotáre, Čalomija či Zadná Lehota pod Bruchom). Vesnice, odkud místní odcházeli za lepším do paneláků ve městech, přes víkendy ožívaly. Zvuk zvonu, kterým v neděli svolával místní farář do kostela na ranní, přehlušovalo vytí cirkulárek, lomoz míchaček a řev motorových pil. Kolem poledne to utichlo, ale po obědě nastoupily trávni sekačky, vyrobené ze součástek z dětských kočárků a praček, nebo traktory, smontované na podvozku z legendárních *vejtrasek*, jejichž motor pracoval systémem náhodných výbuchů, pamatujete? Klid nastával až večer, po odjezdu luftáků...

Už mnoho papíru bylo popsáno důvody těchto každotýdenních přesunů. Za nejdůležitější z nich považuji ten doušek relativní svobody, který každý na vsi nasál. Montérky osvobozovaly nejen tělo od sevření tesilových obleků či krimplenových kostýmů, ale i ducha: večer v hospodě velmi mnohý úředník z Prahy prohlašoval Biřaka za vola, což by si zajisté ve městě nedovolil ani náhodou. A pak tu ovšem také byl velký prostor pro uplatnění oné úžasné genové výbavy snad každého našince, totiž smyslu pro kutění, bastlení, svépomocné stavění, improvizované pokrývačství, amatérské tesařství, klempířinu jako zálibu, truhlaření jako hobby, ba i elektroinstalační, topenářské či instalatérské práce jako koníček. Náměstek z Kovohutí, n. p., či sekretářka z KNV tu v sobotu a neděli ventilovali své tvůrčí ambice,

v běžném životě potlačované. *Homo faber*, člověk tvůrce, se v pátek po obědě probudil snad v každém.

Dlužno ale také říci, že výsledky chalupářské zanícenosti svou úrovní často předčily profesionály a mnohý zedník se musel hanbit, když si po odjezdu všiml, jak pečlivě ten Pražák vedle vyzdil nový komín... Valná část chalup snad v každé naší vsi vděčí za to, že přežila do současnosti, právě chalupářům. A bývají to ty chalupy nejhezčí, často opravdu rázovité, které - a to prosím bez Národního památkového ústavu - nebyly adaptacemi nijak poškozeny a znešvařeny. Na rozdíl od chalup místních členů JZD, kteří snad každoročně přidávali na svou chalupu nějaký ten břízolitový *štok pro kluka*, chalupář jednal většinou mnohem poučeněji.

A režim, který statisticky do obytné plochy na hlavu započítával i chaty a chalupy, se pyšnil tím, že po Belgii máme u nás největší byty na světě.

Chalupa na vsi je *tusculem* Čechů pořád. Po sametové revoluci bouřlivé změny v našich životech sice načas zatlačily chalupaření do pozadí, každý se staral spíše o svou novou existenci, a ani nyní, bezmála dvacet let poté, se ve své praxi venkovského architekta s klasickými chalupáři příliš nepotkávám. Víkendový pendler dnes spíše vypřahá a v chalupě se usazuje natrvalo. Před léty jsem napsal, že zatímco v 19. a počátkem 20. století ti odvážní odcházeli ze vsi do města, ve stolení jednadvacátém je tomu přesně naopak. Bojácní zůstávají v městských panelácích, omlouvajíce to svou potřebou *kultury*, lidé silnějšího ducha se nebojí života na vsi a vidí naopak v odchodu z města novou příležitost. Nemám, co bych na tomhle výroku měnil.

Adaptace chalupy po babičce pro potřeby mladé rodiny nebo její rekonstrukce pro starší manžele, kteří sem předtím jezdili s dětmi na víkendy, tvoří dosti velkou část našich projektových zakázek. A zdůrazňuji: tihle lidé se nepovažují za žádné životní *alternativce*, Dana Kuchtová ani mladý Stropnický je neoslovují. Trvale žít na vsi zase začíná být normální.

Začátky někdy ale příliš veselé a povzbudivé nebývají. Čerstvě zakoupená chalupa, její stodoly, stáje, chlévy, sýpky, sklepy a kůlny jsou plné krámů, často doslova od podlahy ke stropu. Pokladů (i jen „pokladů“) mezi nimi ale příliš nebývá. Léty už poznám, žil-li v chaloupce naposledy nějaká děda či babička. Po něm tam zůstane několik krabic s vytahanými rezavými hřebíky, po ní několik krabic se sklenicemi od kompotů, marmelád a kečupů. Půda se pod tím nákladem často doslova prohýbá. Nejprve je třeba dlouhé dny třídit a vyvážet, aby bylo možné stavení pro budoucí projekt vůbec zaměřit.

Pojďme si teď takovou chalupu na startu nového života trochu prohlédnout. Začneme na půdě, od střechy a krovů. Ale pozor ! Ten dřevěný žebřík, který tu čeká přistavený ve stodole, si radši prohlédněte hodně dobře. Ujišťování majitele, že žebřík vydrží, je stejně validní jako to, že jeho staffordšířský bulteriér nekouše. Naposledy po něm někdo lezl „za krále Klacka“, od té doby tu našlo svůj domov mnoho pilných generací červotoče proužkovaného (*Anobium striatum*). Výsledkem bývá, že proletíte celým žebříkem až na mlat: povolí-li nějaký z vrchních špruflů, prorazíte pohybem rovnoměrně zrychleným i ty spodní. Stalo se mi to jednou a leže na zemi měl jsem největší starost, aby majitel stodoly, který mě před tím ujišťoval, že žebřík je *pevný jak helvítská víra*, neumřel v návalech smíchu na mozkovou příhodu.

Nu, podařilo se, a my se ocitáme na půdě, dokonce s funkční baterkou v ruce. Prohlédneme nejdříve ovšem krovky a pátráme po charakteristických dírkách. I když tu náhodou nebudou, v každém případě je dřevo třeba co nejdříve ošetřit přípravkem proti hmyzu a plísním, který spolehlivě zkazí radost ze života i larvám dosti zalezlým. Mírně napadené krokve nebo kleštiny víc nepotřebují, nějakým hmyzím tunýlkem sem tam příliš ze své pevnosti neztratily. Horší to ale bývá, když do nevětrané půdy zatékalo. To tu mohla v klidu rozprostřít své mycelium dřevomorka domácí (*Serpula lacrymans*), proti které není obrana. Znamená to všechno napadené dřevo vyřezat a spálit a ani potom nemáme úplnou jistotu, že nějaké spory nepřežily (nemyslím teď ty s manželkou o to, že jste spálil půl chalupy, nýbrž výtrusy). Dřevomorka je prostě opravdový *alien*, vetřelec horší než ten z filmu s nezapomenutelnou Sigourney Weaver.

Zvedněme náš pohled vzhůru. Ta roztomilá světýlka, která uvidíme, jsou díry ve střeše. Přestože se vám zřejmě dostane ujištění, že stačí vyměnit pár tašek, já bych to většinou nedělal a počítal rovnou s výměnou celé krytiny. Jen tak se dá pod ní nainstalovat pojistná hydroizolace, která bude velkým příspěvkem k vašemu klidu, když se rozhodnete vybudovat nějaké místnosti v podkroví. Vlhké fleky po každém dešti na novém sádrokartonu, zničená tepelná izolace, plná vody - to opravdu stojí za to střechu neošidit. A počítejme rovnou i s opravou komína a novou klempířinou.

Pak ještě někde uprostřed půdy vezměte děti a manželku kolem ramen a zkuste naráz všichni vyskočit. Bude-li kmitový průhyb pod vašimi nohama jen malý, sotva pár centimetrů, je to dobré. Strop vaše budoucí podkrovní království pravděpodobně unese, koneckonců se dá zpevnit. Ocitnete-li se naráz všichni dole v kuchyni, alespoň jste si ušetřili slézání po žebříku.

Zpátky na zemi. Prohlédneme stěny, zvláště ty obvodové, jejich větší či menší praskliny, neboť ty větší vypovídají o celkové nestabilitě základů, jež bude třeba zpevnit. Někdy je dokonce nezbytné udělat i věnce, což znamená sundat krovy, které pak nikdo pořádně neumí vrátit nazpátek. Zkontrolujeme i míru vlhkosti ve stěnách. Je-li stavba cihelná, dá se většinou podříznout a vložit do spáry izolaci proti vodě, což je řešení sice pracné, ale účinné. U kamenného zdiva máme těch možností méně, zhusta ale stačí, když odstraníme vodu, která se stahuje do základové spáry. Někdy osadíme nové okapy a stavba rychle vyschne sama. Jindy je možné kolem ní vykopat větrací kanálky až do jejího podzákladí, ty opatřit provětrávacím „husím krkem“, vyústěným na rozích stavby vzhůru nad terén a opatrně kanálek opět zasypat většími kameny (ne hlínou). V perforované rouře se dá takto vytvořit tah opravdu překvapující, který stavbu neustále vysouší. Přírozenou součástí takového řešení je ale zabránit přítoku vody po terénu za deště. Máme-li dům ve svahu, je nutné nad ním vybudovat rigol, mez, obrubník či zídku a vodu svést do boků (cosi podobného ostatně doporučoval už Mirek Dušín Rychlým šípům kolem jejich stanů...).

Kamenné zdivo, třeba i zdivo stodoly či sýpky, je někdy tak půvabné, že je ho škoda zakrývat novou omítkou. Rozhodneme-li se takové zdivo předvést zevnitř, bude to krásné a jaksepatří rustikální, dokonce nevádí ani nějaké ty cihelné vysprávký. Chceme-li ale se jím chlubit vně, většinou přicházíme o možnost chalupu zateplit, což je dnes pro trvalé obývání podmínka zcela nezbytná. Vkládat tepelnou izolaci zevnitř je nejen méně účinné, ale vyžaduje doporučení inženýra, zběhlého ve stavební fyzice. Jinak tu s námi brzy budou bydlet i plísně, nad kterými by jásal snad jen Alexandr Fleming.

To stačí. Okna, podlahy, veškeré rozvody atd. moc zkoumat nemusíme, budou se měnit v každém případě. Sedněme si raději venku, na dvoře, a vychutnávejme tu krásu většinou takřka uzavřené dispozice. Na rozdíl od pozemku kolem domku v satelitu sem nebývá vidět, což podporuje nejen intimitu prožitku, ale ovšem také jistý pocit výlučnosti, zvláštnosti a neopakovatelnosti. Každá stavba ve vsi je jiná, přestože jsou vlastně všechny stejné a liší se jen velikostí a místní situací. Jaký rozdíl oproti dnešním předváděvým lokalitám nové výstavby, kde se každý chce od souseda odlišit stůj co stůj, častokrát ale s výsledky spíše bizarními a nepřijemnými.

Rozhodnutí do toho jít ? Hosana ! Zbývá se modlit, aby památkáři naši chalupu nezhodnotili tak, že je *předmětem* jejich *památkového zájmu*, protože v takovém případě by každý kravskou močí nasáklý kámen ve stáji měl pro ně cenu zlata, vlastně úplně stejně jako u objektů *památkově chráněných*. Na to, že jste si tu chtěli zřídit kuchyni, raději zapomeňte, neboť zvětšit ono okénko na dvůr je podle

nich srovnatelné jen s úplným vykácením deštných pralesů v Brazílii. Vařit a jíst za umělého světla se pořád nedá a okenní tabulka 25 x 15 cm sem moc paprsků opravdu nepustí. Tihle většinou vystudovaní učitelé, s dredy a přesvědčením o svém právu vám nařizovat cokoli, mohou vaše radostné očekávání opravdu hodně zkalit. Vůbec nechci vyvolávat dojem, že se s památkáři nedohodnete, jen na ty empatické a rozumné nemívám asi moc štěstí. Klidně si v podkroví pokoje zařídíte, proti tomu nic nemáme, říkají. Jen tam nesmíte udělat střešní okna, ani vikýře a už vůbec ne okno do štítu. „*Jak to tedy mám osvětlit ?*“, ptám se. A odpověď: „*Nu, vy jste přece architekt...*“

V dnešní situaci bych také raději počítal s tím, že budu muset hodně přiložit ruku svou i rodiny k dílu. Stavební firmy jsou teď velmi zpychlé, práce mají dost a vaše chalupa pro ně znamená nelukrativní babračku s mnohým překvapením. Debatovat o ceně ? „*Ale pane, prosím vás, nezdržujte nás zbytečnostmi...*“.

Jednou tu ale vaše chalupa v novém na návsi přece zazáří, váš štamgastský půllitr najde své místo vedle jiných na polici nad pípou v horní hospodě a vaše manželka bude vědět, kde v lese za humny rostou brusinky. Pak si možná uvědomíte, že přerod žižkovského starousedlíka ve vesničana byl docela bezbolestný. A že ono *vesničan* zní vlastně docela hrdě.

Ing. arch. Jan Rampich